

УДК 821.161.2(092):[070:94(73)](=161.2)

*Леся Біловус,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри документознавства, інформаційної
діяльності та українознавства Тернопільського
національного економічного університету*

Рецензія творчої постаті Тараса Шевченка в періодиці української діаспори США

Статтю присвячено висвітленню творчої особистості Тараса Шевченка в україномовній періодиці діаспори США. На основі газетного та журнального матеріалів простежено головні проблемні вузли реценції Т. Шевченка.

Ключові слова: *Т. Шевченко, національна ідентичність, періодичні видання, стаття, інформаційний простір.*

Апеляції до творчої особистості Тараса Шевченка завжди актуальні для кожного українця, оскільки вони є яскравим прикладом самоідентифікації. Ця актуальність стає більш дочасною саме сьогодні, в епоху соціальної та політичної трансформації, бо тільки така вагома постать в українській культурі зможе дати суспільству необхідний для єдності потенціал. Ситуація ускладнюється посиленням процесу глобалізації і в царині духовній. Тому головним завданням для української нації стає збереження ідентичності внаслідок переосмислення образу культури із одночасною її інтеграцією до світової духовної скарбниці. У розв'язанні цього питання особливо важливими є матеріали, що стосуються творчості, світогляду Т. Шевченка і представлені для широкого загалу на сторінках україномовної преси діаспори США ("Міст", "Свобода", "Час і Події" та ін.). Адже, з одного боку, цей митець є невід'ємною складовою української культури і представники діаспори завжди відзначали традиційний національний аспект його творчої постаті, а з іншого — завдяки пропагуванню та висвітленню загальнолюдських цінностей творчість Кобзаря можна назвати універсальною, навіть наднаціональною. "Дослідження у західній діаспорі, зважаючи на її культурне оточення, демонструють можливість розгляду творчості і світогляду поета у контексті проблем, які розв'язував світовий гуманітарно-філософський дискурс ХХ—ХХІ ст." [9, с. 3].

Праці дослідників демонструють підвищений інтерес до західного шевченкознавства (А. Бичко, Г. Грабович, М. Жулинський, О. Забужко, І. Лебединська, С. Павличко, Б. Рубчак, В. Смілянська, Ю. Шевельов та ін.), хоча питання реценції творчої особистості Т. Шевченка в україномовній діаспорній періодиці США майже не розглядалося. Тому в дослідженні ми спробуємо заповнити бодай невелику прогалину в цьому питанні.

Передусім хочемо виокремити матеріали, що стосуються ролі Т. Шевченка для українського народу. Чимало публікацій присвячені висвітленню його як пророка (услід за висловлюваннями, прийнятими в Україні), бо вбачають феномен культу Т. Шевченка в тому, "що це єдина постать за всю історію України, яка єднає всіх", бо він зробив для розвитку новітньої української політичної думки "більше, ніж усі програми всіх політичних партій" [4; 6]. Тому творча особистість Т. Шевченка починає виступати саме інтегруючою силою для українців без врахування місця їхнього проживання.

Певний масив друкованої інформації в україномовній періодиці США присвячено розвінчуванню міфів, пов'язаних із творчою постаттю Т. Шевченка. Наприклад, стаття (від автора ми маємо лише ініціали О. Т.), у якій розкриваються причини написання російськомовної драми "Слепая". Автор публікації пояснює це закидами В. Белінського щодо меншовартості української літератури та сумнівами в існуванні української мови як такої. Тому Т. Шевченко довів критику, що володіє, крім рідної, ще й російською мовою, але писати нею задля данини моді та фальшивої популярності не буде [13].

На сторінках газет і журналів української діаспори США ми зустрічаємо описи, присвячені питанню "Шевченко і релігія". Ця проблема розглядається саме у контексті релігії, а не з атеїстичних поглядів Кобзаря. Зокрема, об'єктом досліджень та джерелом суперечок стає ставлення Т. Шевченка до церкви, глибина його віри, трансцендентність, містичність творчості. І тут, мусимо зазначити, існує кілька аспектів розгляду порушеної проблеми, кілька точок зору, що, однак, не заперечують, а доповнюють одна одну. Маємо на увазі традиційне тлумачення зразковості віри українського митця (а його негативні висловлювання пояснюють обставинами життя), антропоцентризм і романтичний світогляд поета (що передбачають вільне трактування християнських норм, не заперечуючи самої релігійності), а також міфологічну рецепцію творчості Кобзаря. Однак найчастіше натрапляємо на сентенції, зміст яких можна узагальнити наступним чином: "Від самого початку в Шевченкові відчували пророка, який нагадує народові про його поклонання перед Богом і будить у людині оспале сумління. Розуміли, що він той поет, що промовляє до душі й завжди нагадує, що над нами є Бог" [18]. І як би Т. Шевченко насправді не ставився до Бога, саме його активна християнська позиція заклала духовні основи української літератури, чим вона істотно відрізняється і вирізняється на фоні інших літератур Європи, що притаманне українському національному характеру.

Привертає увагу ще одна тематична спрямованість статей шевченкознавчої тематики в діаспорній періодиці. Це проблема мистецького контексту для Кобзаря. Сьогодні ми вже не заперечуємо того факту, що формування творчої особистості Т. Шевченка відбувалося у межах світової культури. Однак джерелом його духовності було саме національне підґрунтя. Акумулювавши найкращі здобутки світо-

вого мистецтва, традиції вітчизняних попередників і народну творчість, Т. Шевченко підніс їх на ще вищий естетичний рівень. Тому представники української діаспори мають рацію, коли відхиляють поширений міф про Шевченка як поета "мужицького", який не відзначався особливою освіченістю та начитаністю. Так, вони погоджуються з тим, що Шевченко — свій для кожного українця, де б той не проживав, а це і є найвищим досягненням творчості: говорити з народом так, щоб тебе прийняли і зрозуміли. Однак у митця також були моменти, коли він відчував порожнечу навколо себе, а "входження в масову свідомість поезії Шевченка тривало десятиліттями, якщо не півстоліття" [10]. Але люди, близькі до Кобзаря, вбачали у доступності та відкритості його творчості простоту геніальності, але аж ніяк не примітивізм. До речі, гарвардський професор і головний редактор видавництва "Критика" Г. Грабович теж не називає Шевченка простим, швидше, багатоплановим.

Як засвідчує фактичний матеріал діаспорної періодики, у Т. Шевченка чітко простежується зв'язок між людською індивідуальністю та збереженням національної ідентичності. "Індивідуальність нації, унікальність українського етнокультурного типу з цього погляду є стрижнем індивідуальності окремої людини" [9, с. 9]. Адже, щоб не втратити своєї національної ідентичності, людина має бути передусім собою, усвідомлювати себе частиною чогось, частиною нації. Утім, погляди на цю проблему в середовищі української діаспори різні. Наприклад, досить поширеною є точка зору про вторинність індивідуального, його самоцінності в творчості Т. Шевченка, оскільки на першому плані там порушуються проблеми соціальні, проблеми нації.

Цікавою є позиція Г. Грабовича, який пояснює вторинність індивідуального у шевченківській творчості передусім упослідженістю самої людської особистості в тодішній Україні. До речі, його монографія про Шевченка як міфотворця, структуралістський підхід до спадщини поета свого часу стали причиною дискусії між цим науковцем та Г. Ключеком, якого підтримало чимало вчених, і в діаспорі Америки також. Однак Г. Грабович пояснює, що тільки видатний митець може витворити національний міф, як це зробив Т. Шевченко, бо найвище досягнення митця — творити міфічну правду, а не відтворювати історичні факти [11]. Хто ближчий до правди? Сучасний постмодерний світогляд передбачає моральний релятивізм, зрівнювання різних дискурсів. Тому вважаємо, що кожна думка має право на існування, як і право бути задокументованою на сторінках періодики, бо не можемо просто відхилити сучасні постмодерністські візії мистецтва. Ю. Макаров (телевізійник, автор фільму "Мій Шевченко") в інтерв'ю зауважив, що "в історії кожної нації постаті такого рівня з'являються дуже рідко і завжди вчасно. [...] Але постать Шевченка вже настільки позбавлена людських рис і перетворена на ікону, що виникає цілком логічне і слушне запитання: "А чи все нормально у людей, для яких Шевченко є іконою, зі справжніми іконами?" [10]. Проте і В. Неборак (у тому ж інтерв'ю газеті "Час і Події") має рацію, коли говорить про достойну альтернативу сучасним українським літературознавчим інституціям: "...якби професор Грабович створив справжній Інститут критики, в якому б постійно були задіяні фахівці, і вони б продукували наукові роботи високого рівня, натомість є лише спроба, і не більше" [10].

Особливо актуальним для середовища української діаспори є думка Шевченка про те, що людина вільна лише тоді, коли вона усвідомлює себе частиною нації, ідентифікує себе як члена спільноти, самостверджується. Тобто внутрішньою потребою такого індивіда є ототожнення свого буття із буттям народу, а служіння Україні — засобом морального

задоволення, піднесення, зміцнення. Саме у цьому людина реалізує своє призначення, піднімається над дріб'язковим, сумнівним не тільки у реальності, а й у внутрішньому бутті. І втіленням такої людини був Т. Шевченко: "Це справжній поет, який ніколи не розмінював поезію, її сутність на щось інше. [...] Бути вільним, незалежним ні від кого, крім, може, Господа Бога. Шевченко ж міг навіть із самим Богом (у своїй поезії) посперечатися. Така неймовірна свобода особливо потрібна в теперішньому часі українцям, бо вони так і залишилися невільниками. [...] Чудодійне вміння бути вільним і притому фіксувати це в своїй творчості — у цьому ніхто не перевершив Шевченка. Йдеться, власне, про дух свободи" [10].

Поряд із суто науковими візіями творчої особистості Т. Шевченка у контексті інформаційного простору українців США є серія статей, що висвітлюють історичний, пророчий аспект його творчості, її проекцію на сучасність, зокрема актуальність, таврування земляків-пристосуванців, демагогів, політичних ошуканців, викриття плебейства, холуйського самоприниження, заклики до єднання. Хоча такі статті писано досить високим стилем, реципієнт сприймає їх передусім у художньому, не публіцистичному, ключі, без претензій на наукову розвідку [2].

Чимало інформаційних матеріалів чи статей, опублікованих у діаспорній україномовній періодичній США, стосуються моментів, пов'язаних не обов'язково з візією творчої спадщини Кобзаря. Зокрема, періодичні видання українців у США регулярно інформують читачів про публікацію досліджень, присвячених Т. Шевченкові, чи матеріалів конференцій. Наприклад, у серпневому номері "Свободи" за 1991 рік прес-служба Наукового Товариства Шевченка в Америці повідомляє про появу збірника праць, за сприяння НТША і журналу "Сучасність", у якому досліджено різні аспекти шевченкознавства: Шевченко і духовність, літературознавчі, мовознавчі, культурні та суспільні погляди Кобзаря. Це видання презентує доповіді, виголошені на шевченківських конференціях у Нью-Йорку з нагоди 175-річчя народження поета, встановлених трьома провідними українськими установами в Америці: НТША, Українською вільною академією наук та Українським науковим інститутом Гарвардського університету. Лише перелік наукових установ та детальне перерахування авторів свідчать про серйозність підготовки таких заходів і важливість їх у науковому та духовному житті української діаспори [3]. Дописувачі акцентують увагу на важливості зробленої праці, неповторності стилю кожного дослідника, авторитетному складі науковців, зауважуючи, що хоча і сформувався новий напрям — шевченкознавство, написано тисячі статей і книжок, однак усі вони досі не можуть вичерпати усього, що можна сказати про Кобзаря, розкрити таємницю його інтегруючої сили для української нації, усвідомлення нею свого етногенезу [8]. Варто зауважити, що такі конференції є щорічними, починаючи від 1981 року, і саме на платформі звеличення творчої особистості Кобзаря, завдяки Я. Падоху (колишній довголітній голова НТШ), вдалося об'єднати ці три наукові організації.

Лівову частку публікацій у діаспорній пресі США займають матеріали, присвячені святкуванню "Шевченківських днів". Кожна громада у безривно влаштовує святкові концерти — академії, до яких активно долучається молодь Шкіл українознавства. Періодичні видання практикують інтерв'ю запрошених до редакції з приводу відзначення днів Т. Шевченка, з яких можна зробити висновок про важливість залучення молоді до таких імпрез. По-перше, це знання творів, по-друге, виховання пошани до великого українця, по-третє, усвідомлення своєї приналежності до української нації, і останнє — приклад для старшого покоління, яке

часом зводить святкування "Шевченківських днів" до нудуватого, але необхідного заходу [14, с. 1].

Також після Всеукраїнського референдуму, що стосувався незалежності України, у діаспорній пресі було опубліковано серію статей, присвячених спорудженню пам'ятника Кобзареві у Львові. Такі інформаційні матеріали друкувалися в кожному номері, зокрема щоденника "Свобода", упродовж майже півтора року. Ініціатором інформування став В. Іваницький з Торонто, засновник Українського громадського комітету будови пам'ятника Т. Шевченкові у Львові, відомий успішною працею в країнах Південної Америки. Протягом часу збирання коштів, проведення тендеру на кращий проект, переліку необхідних матеріалів та звіту про сам процес спорудження вся необхідна інформація йшла саме через інформаційне поле української діаспорної преси. Редакції і дописувачі вбачали у цьому важливі моменти для розуміння українцями свого етногенезу. Адже будова пам'ятника великому митцеві у Львові є не тільки виявом шани постаті Кобзаря, а й здійсненням мрій українців кількох поколінь. Крім того, це спорудження відбулося у важливий історичний період для українського народу — здобуття незалежності та самостійності країни, — а присутність на відкритті пам'ятника гостей з діаспори заманіфестувала єдність українців у всьому світі [15; 17]. Також В. Іваницький передав діаспорній громаді США прохання голови міськради Львова допомогти у зібранні необхідних коштів [19, с. 1], додавши від себе, що меценати, жертводавці та комітети матимуть відповідні посвідчення, що звільняють ці кошти від оподаткування, отримають квитки-запрошення на церемонію відкриття, а також їхні імена будуть викарбувані на пам'ятних таблицях постаменту.

Є серед публікацій в американській українській діаспорній періодичі (хоча і нечисленні) і такі, що висвітлюють події діаспорних груп в інших країнах. Наприклад, Товариство ім. Т. Шевченка у Санкт-Петербурзі опублікувало своє звернення до українців діаспори у США з метою відвідати Смоленське кладовище та вклонитися місцю першого поховання великого Кобзаря [7]. Таке запрошення свідчить про наявність у російській північній столиці потужної і свідомої громади українців, яка публікацією про історію цього поховання прагне залучити якомога більше людей для вшанування пам'яті митця, а глобальний інформаційний простір лише полегшує комунікацію, знімаючи кордони і долаючи відстані, та допомагає відчувати себе частиною української нації. У щоденнику "Свобода" О. Кононенко опубліковано серію статей про Ленінградське українське товариство ім. Т. Шевченка: його створення у 1988 р., діяльність у сфері пропагування Т. Шевченка в Росії та світі (організація концертів, творчих вечорів, конференцій тощо). Автор вказує на те, що і після смерті Т. Шевченка дуже популярний (попри міфологізацію постаті та спотворення поетичної спадщини) у Петербурзі, незважаючи на наявність досить яскравих фігур у літературі тієї пори. О. Кононенко це пояснює тим, що, хоча всі вони і виступали за поневолений народ, але не були з середовища народу, лише Т. Шевченко пережив усі приниження неволі, через що у його поезії звучить синтез розуму та крик наболілої душі [12].

Також друковані матеріали представників української діаспори в США презентують величного українця і на своїй новій батьківщині, бо цілком свідомі його важливої ролі у збереженні національної ідентичності. Йдеться про відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Бостоні, в Джемейка Плейн. Власне, це не зовсім пам'ятник — бронзове погруддя на цегляному постаменті стоїть неподалік української греко-католицької церкви Христа Царя. Встановлення тягнулося тривалий час, навіть забулося ім'я скульптора. Однак завдя-

ки ініціативі о. Олександра Кенеза, який "керувався християнськими та національно-патріотичними почуттями", погруддя встановлено і сьогодні "допомагає забути все, що ділить людей, і почуватися братами та сестрами". Ця стаття привертає увагу ще й тому, що містить щирі, хоча й досить піднесені, слова про роль Т. Шевченка в об'єднанні української нації: "Т. Шевченко не є поетом у звичайному розумінні слова. Від Бога не тільки його поетичний геній, але все його життя, доля, пророчість. Він прийшов у той час, коли треба було зібрати розкидане каміння українського храму-народу. І сам, не чекаючи ліпших часів і умов, зібрав те каміння" [5]. Так, дещо патетично, проте чимало публікацій у діаспорі, присвячених Т. Шевченку, починаючи із заголовків, відзначаються такою піднесеністю та закличністю. О. Несіна (Архів Українського дослідного документального центру) пояснює цей факт обожнюванням постаті Кобзаря та продовженням реалізації започаткованої ним ідеї про богообраність української нації [16]. До речі, ця публікація є цікавим поглядом на джерело українського панславизму та месіанства: "Статут" таємного Кирило-Мефодіївського братства недвозначно пропагував духовне і політичне об'єднання усіх слов'ян із одночасною самостійністю кожного народу. Звичайно, Т. Шевченко як член цього братства, людина, котра була добре знайома із філософією Ж.-Ж. Руссо, Гердера (кожний народ від Бога має своє історичне призначення, свою світову місію), не міг не захопитися ідеєю панславизму (як і багато інших представників молодого покоління української інтелігенції тієї доби), адже це означало, що слов'янські народи зможуть скинути із себе ярмо чужої деспотії. Тут доречною видається ремарка: шевченківський український панславизм відрізнявся від схожих засад, котрі зводилися до панрусизму та гегемонії, що їх пропагували Російська імперія і Польща. Українцям імпонує, що Т. Шевченко, незважаючи на свою віру в обраність української нації для пробудження інших народів до нового життя на основі християнства, пропонував повну рівність у Союзі слов'янських народів. Таким чином, автор статті висловлює надію на те, що основна маса українців позбулася свого комплексу меншовартості з приводу російського месіанізму, а передбачення рівності й братерства не будуть утопією [16].

Ми лише окреслили деякі акценти, що побутують у середовищі української діаспори США та реалізовані у формі заміток, статей чи серій у періодичних виданнях зарубіжних українців із приводу рецепції нашого великого українця. Звичайно, багато з чим можна не погоджуватися, дискутувати, вказувати на неточності. Однак не можна заперечити і того факту, що, перебуваючи далеко від України, часом у нелегких умовах, українці американської діаспори не забували пропагувати постать Кобзаря, використовуючи усі можливості, багато зробили для становлення та розвитку шевченкознавства, причому незаангажованого, незаполітизованого, такого, яке і сьогодні критикує фальсифікації з приводу творчої особистості Т. Шевченка (заперечення Шевченка як "мужицького поета", низький рівень його освіти; популярність українця у петербурзьких салонах, відчуття моди, а також його прославлення навіть у підневільні часи), а періодичні видання стають тим полем, на якому розгортається полеміка, діалог з метою народження нових ідей.

Список використаної літератури

1. *Березовський М.* Музей І. Гончара у Києві та пам'ятник Т. Шевченка у Каневі / М. Березовський // Свобода. — 1991. — Ч. 160. — С. 3.
2. *Боженко Л.* Не зрадити заповідей ; (звертаючись до Шевченка) / Л. Боженко // Свобода. — 1992. — Ч. 48. — С. 2 ; ч. 49. — С. 2 ; ч. 50. — С. 2.
3. *Вийшов* новий збірник праць про Т. Шевченка // Свобода. — 1991. — Ч. 157. — С. 1.

4. Винницька М. На роковини Шевченка / М. Винницька // Свобода. — 1992. — Ч. 45. — С. 2.
5. Граничний П. Шевченко у Бостоні / П. Граничний // Свобода. — 1991. — Ч. 155. — С. 3.
6. Єдність народу — у культурі Тараса Шевченка // Свобода. — 1992. — Ч. 45. — С. 2.
7. Запрошують відвідати місце поховання Т. Шевченка в Ленінграді // Свобода. — 1991. — Ч. 122. — С. 4.
8. Кедрин І. Нова книга про Тараса Шевченка / І. Кедрин // Свобода. — 1992. — Ч. 37. — С. 2.
9. Кулешов О. В. Відношення "людина і світ" у творчості Т. Г. Шевченка : (на матеріалах західної укр. діаспори) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук / Кулешов Олександр Вадимович ; Ін-т вищої освіти, Акад. пед. наук України. — К., 2002. — 17 с.
10. Кирилова К. Поетичні суперечки з Богом / К. Кирилова // Час і події. — 2006. — 16 березня.
11. Кононенко С. Гарвардський професор / С. Кононенко // Час і події. — 2007. — 2 серпня.
12. Кононенко О. Ленінградське українське товариство ім. Т. Шевченка / О. Кононенко // Свобода. — 1991. — Ч. 164. — С. 2.
13. Мит Шевченка // Свобода. — 1992. — Ч. 45. — С. 2—3.
14. Молодь з'єднано відзначить Кобзаря // Свобода. — 1992. — Ч. 40. — С. 1, 4.
15. Мрія стає дійсністю // Свобода. — 1991. — Ч. 166. — С. 1, 8.
16. Несіна О. Українці обожнюють Т. Шевченка / О. Несіна // Свобода. — 1991. — Ч. 127. — С. 2.
17. Рубінець М. Пам'ятник Т. Шевченкові у Львові / М. Рубінець // Свобода. — 1991. — Ч. 10. — С. 4.
18. Сверстюк Є. Тарасові залізні стовпи : творчість Шевченка і християнська віра / Є. Сверстюк // Час і Події. — 2011. — 09 березня.
19. Українці діаспори допомагають в будові пам'ятника Т. Шевченкові у Львові // Свобода. — 1991. — Ч. 151. — С. 1, 3.
20. Фаріон М. Шевченківські перлини нашої громади / М. Фаріон // Час і події. — 2006. — 16 березня.

Стаття посвячена освіщенню личности Т. Шевченко в украиноязычной периодике диаспоры США. На основе газетного и журнального материалов прослежены главные проблемные узлы рецепции Т. Шевченко.

The article is devoted to the question of illumination to the creative person Shevchenko in the Ukrainian Diaspora's periodicals of the USA. It is traced the main problem units Shevchenko's reception on the basis of newspaper and magazine materials.

Надійшла в редакцію 4 березня 2014 року